

Gyógyszerészet és népgyógyászat

Gyógyszerészet 32. 367—370. 1988.

Orvosbotanikai adatok Carolus Clusius néhány kevésbé ismert művében

DR. ANDREA UBRIZSY IN SAVOIA

A szerző — dr. Horvát Adolf Olivér Európa-hírű pécsi botanikus 80. születésnapja tiszteletére ajánlva — magyar nyelven első ízben folyóiratunkban közöl adatokat Clusius népi orvoslással és népi gyógynövényhasználatával kapcsolatos latin fordításából. Clusius e fordításai azért érdekesek, mert forrásmunkái amerikai felfedezők útleírásai voltak, s tanúsítják a híres botanikus érdeklődését az amerikai flóra és népgyógyászat iránt.

*

A XVI. század második fele mérföldkő a botanika történetében. Ebben a korszakban elszakadva az orvostudományoktól a botanika önálló tudománnyá és egyetemi tantárggyá vált; mindez magával hozta a botanika témakörének megváltozását és a szinte kizárólagosan csak gyógynövények tanulmányozásáról áttér a spontán vegetáció feltárására.

A növények tanulmányozásának ezen újjászülésében döntő szerepe volt a híres orvos-botanikusnak, Carolus Clusiusnak (e latinositott neve a Charles de l'Escluse-ból származik a kor szokásainak megfelelően.) Clusius Arrasban született, 1609-ben Leydenben halt meg [1—10]. A természettudományok történései „pater pharmacognosiae” címmel is illették, s ezt a tudós sok gyógynövény leírásával érdemelte ki.

Műveiben mintegy 600 addig nem publikált új fajt írt le, közülük igen sok egzotikusát. Az Újvilágból érkező spontán növényfajok és gyógynövények iránti érdeklődését olasz barátja, a ferrarai fejedelmi udvari orvos és a fejedelmi kert felügyelője, Alfonso Pancio (1530—1610) keltette fel, kinek jóvoltából megkapta Nicolas Monardes (1493—1588) spanyol orvos „Dos Libros de nuevas Indias Occidentales, que siruen al uso de Medicina” (Sevilla, 1565) című könyvének rövid, latin nyelvű, kézzel írott összefoglalását.

Az Amerikából származó növények iránti érdeklődése Clusiust arra vezette, hogy útleírásokat is lefordított. E fordítások kitértek a felfedezett területek növény- és állatvilágára. Ezeket az angol, spanyol, portugál, francia és holland nyelvű útleírásokat — a minél szélesebb európai körben való elterjedése érdekében — a kiadók az akkori idők nemzetközi tudományos nyelvére, latinra fordították.

Clusius legismertebb, botanikai érdekességeket is tartalmazó latin nyelvű útleírás-fordításai Nico-

las Monardes, Christobal Acosta (1500—1580) és Francis Drake (1543—1596) írásaiból készültek: „De Simplicibus Medicament ex Occidentali India delatis, quorum in Medicina usus est” (1574); „Christophori a Costa Aromatum et Medicamentorum” (1582; bőven tartalmaz indiai drogokat); „Aliquot notae in Garciae Aromatum Historiam” (1582).

Clusius fordításai között szerepel a másik három is, melyek közül kettő alig ismert. Clusius életrajzírói, a természettudomány-történészek ezeket nem is említik, kivéve J. Meurs 1625-ben kiadott „Athenae Batavae” című művét és F. W. T. Hunger 1927-ben és 1943-ban kiadott kétkötetes „Charles de L'Escluse” című művét, melyekben mindketten csak homályosan utalnak e fordítások létezésére. Mind ez ideig ezen fordítások tartalma — főleg orvosbotanikai szempontból — nem volt feldolgozva.

Az említett három fordítás a híres kiadó, Theodor de Bry (1528—1598) gondozásában „Collectiones peregrinationum in Indiam orientalem et Indiam occidentalem” című, Frankfurtban 1590-től induló gyűjteményében található.

Az első, „Admiranda narratio...” címmel lefordított útleírás szerzője Thomas Hariot (1560—1621), angol matematikus, aki leírta R. Greenville felderítő útját Wohoken-szigetekre, ahová 1585. jún. 25-én érkezett. A beszámoló az utazás eseményein túlmenően a bejárt vidékről ad általános képet: leírja a benszülötteket és kitér a látott állatokra és növényekre, melyek leírásában segítségére volt az expedícióban részt vevő John White, aki több madarat, halat és növényt is lefestett. Ezek között Gossypium és Sabbatia fajok ismerhetők fel [11]. A növények rövid jellemzését kiegészíti a gyógynövények helyi felhasználási módjának leírása. Így az európai orvosok által is használt, a benszülöttek nyelvén wapeih-nek nevezett növényt (Pterocarpus draco L.) sebek és gyulladások kezelésére használták az indiánok. A sassafras (Sassafras albidum [Nutt.] Nees) széles körben használatos volt különféle betegségek gyógyítására. A dohány orvosi használatának leírása igen részletes. A növény leveleit tűzön hamvasztották, a keletkező füstöt a beteggel beszivatták. Ez hányást váltott ki, így „tisztult” meg a beteg szervezete a kórokozóktól. A beszámoló szerint ez a módszer nem alkalmas a székrekedés vagy az előrehaladott betegségek gyógyítására. Az indiánok betegségekre vonatkozó hiedelmeit is megemlíttette. A partra szálló európaiakat természetfeletti

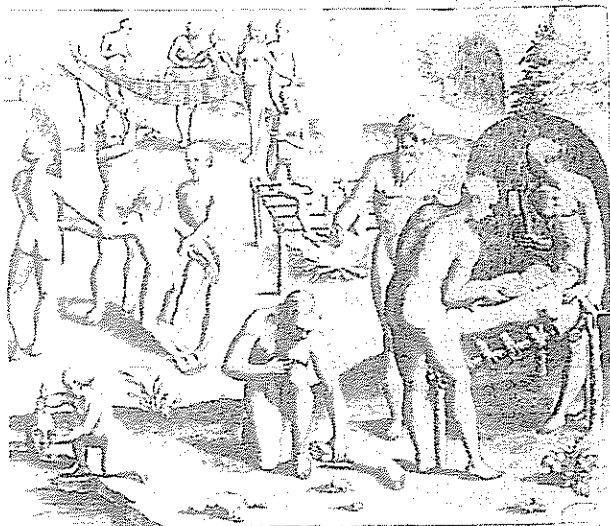
I I L. Pars.

71

CAPUT XL.

*Mancipium quoddam me apud Barbaros frequenter calumniam
latur, optans, ut ab illis deoratur, perirem. tunc autem veris
idcirco est factum, me presentem, roboratur.*

4. ábra. A halálraítéltek viviszekciója és a testrészek
elfogyasztása a floridai bennszülötteknél

egészségesebb és erősebb fiatalokat nevelhessenek. Továbbá ábrázolja a dohány korábban leírt füstölését és hánytató hatását.

Florida bennszülöttei az isteneknek való áldozatbemutatás helyett inkább a környező természetből vett eszközökkel gyógyítottak, főleg a szifilisz. A sebészeti beavatkozásokat a bennszülött gyógyítók azon anatómiai ismereteik szerint végezték, melyeket pl. a rágalmazásért halálra ítélték viviszekciója során szereztek. A feldarabolt testrészeket aztán a törzs tagjai meg is ették (ennek a szerző szemtanúja is volt) (4. ábra). A leírásban azt is megemlíti a szerző, hogy az európai utazók az élelmiszerek mellett gyógyításra használatos gyökereket is cseréltek a bennszülöttekkel, mégis az expedíció során inkább jó spanyol borral kezelték magukat, ha erre szükségük volt.

Th. de Bry gyűjteményes művének II. kötetében található *Clusius* harmadik fordítása, mely — az előzőekhez hasonlóan — ismeretlen és feldolgozatlan volt eddig.

Az „*Exemplar duarum litterarum*” című, 1592-ben Frankfurt/Mainban kiadott fordításban bevezetőként *Clusius* leírta, hogy *de Bry* biztatására a Floridába és Virginiába tett utazások leírását kibővítette egy brazíliai útleírással, melynek szerzői a hamburgi *Hans Staden* és a híres francia utazó *Jean de Léry*, valamint *Nicolas Barré* (aki 1565 körül halt meg), továbbá két levéllel, melyek beszámolnak *Nicolas Villegagnon* (cc. 1510—1571)

1556-ban tett brazíliai útjáról. E két levelet a Rio de Janeiro torkolatánál alapított kolóniából küldte *Barré* Európába *Villegagnon* közvetítésével. Ez az útleírás kitér a látott növényekre is [11]. *Barré* megemlíti, hogy az utazás során ivóvízhiány következtében sokszor „pestis” és lázas betegség lépett fel. Természetesen *de Bry* gyűjteményének, és így *Clusius* fordításának fő célja az úti események leírása és ábrázolása volt, mégis érdekes orvosbotanikai adatokat is találhatunk bennük.

Az előbb jellemzett három „*Clusius*-fordításban” szereplő gyógynövényeket az eredeti sorrendben közöljük, feltüntetve a bennszülöttek általi felhasználási módokat, ahol erre volt utalás a művekben: *Pterocarpus draco* L. (a Kanári-szigeti eredeti „sárkányvér”, *Dracaena draco* L. drogot helyettesítette a kereskedelemben), *Pinus palustris* Mill. (balzsamként), *Sassafras albidum* (Nutt.) Nees, *Juniperus virginiana* L. (aromatikus olajként), *Rhus radicans* var. *toxicodendron* Pers. (méregként), *Indigofera tinctoria* L., *Helianthus annuus* L., *Nicotiana tabacum* L. (füstölésre), *Sabbatia angularis* Pursch. (lázcsillapítóként), *Aralia nudicaulis* L. (erősítő, később a valódi sarsaparillát helyettesítette), *Aralia racemosa* L. (köhögés ellen, antiszeptikus szerként), *Smilax pseudo-china* L. (szülészetben, női betegségeknél), *Castanea pumila* (L.) Mill., *Carya alba* Nutt., *Carya olivaeformis* L., *Opuntia* sp. (diuretikus hatásért), *Fragaria virginiana* Dushesna, *Liriodendron tulipifera* L., *Taxodium distichum* (L.) Rich., *Corylus americana* Walt., *Ilex cassine* L., *Ilex opaca* Solad. in Ait., *Ilex vomitoria* Soland. in Ait., *Fagus ferruginea* Ait., *Fraxinus americana* L. (kígyómarás ellen), *Pinus taeda* L., *Juglans nigra* L., *Morus alba* L. *Hamamelis virginiana* L. (vérzéscsillapító hatásáért), *Panax quinquefolius* L., *Phaseolus vulgaris* L., *Zea mays* L., *Manihot esculenta* Crantz, *Ananas comosus* (Stickm.) Merr., *Costus glabratus* Sw., *Arachis hypogaea* L., *Saccharum officinarum* L., *Lycopersicon lycopersicum* (L.) Karst., *Citrus medica* L., *Citrus limon* (L.) Burm., *Annona squamosa* L., *Ocimum micranthum* Willd.

IRODALOM

1. *Aumüller, S.*: Bibliographie und Ikonographie. *Burgenländsch. Forschungen* 5, 9—92 (1973) — 2. *Hoesfer, F.*: Histoire de la Botanique. Paris (1872) — 3. *Hunger, F. W. T.*: Charles de L'Escluse (Carolus Clusius). *Nederlandisch Kruidkundige 1526—1609. S'-Gravenhage* Vol. I. (1927), Vol. II. (1943) — 4. *Meyer, E. H. F.*: Geschichte der Botanik. Vol. 1—4. *Konigsberg* (1854—1857) — 5. *Morren, E.*: Charles de l'Escluse, sa vie et ses oeuvres 1526—1609. Liège (1875) — 6. *Morren, Ch.*: Prologue consacré à la mémoire de Ch. de l'Escluse. *La Belgique Horticole* 3, 5—19 (1853) — 7. *Millspaugh, Ch., F.*: American Medicinal Plants. Dover Publ., New York (1954) — 8. *Morton, I. F.*: Atlas of medicinal plants of Middle America. Ch. C. Thomas Publ., Springfield (1931) — 9. *Möbius, M.*: Geschichte der Botanik, von den ersten Anfangen bis zur Gegenwart. Stuttgart (1968) — 10. *Pritzel, G. A.*: Thesaurus Literaturae Botanicae. Lipsiae (1872) — 11. *Ubrizsy A. in Savoia—Heniger, J.*: Carolus Clusius and American Plants. *Taxon* 32, 424—435 (1983).

A. Ubrizsy in Savoia: *Medical botanical data in some less known works of Carolus Clusius*

On the occasion of the 80 anniversary of A. O. Horváth the well known botanist, a native of Pécs, author publishes data in this periodical the first time, on the translations of Clusius written in Latin, dealing with

“medical practices” and use of medical plants by ethnical groups.

These translations of Clusius are interesting because his works of reference have been the accounts of journeys of the discoverers of America. They prove the interest of the famous botanist in the American flora and in popular therapy.

(Dipartimento di Biologia Vegetale, Universtá degli Studi di Roma „La Sapienza”,
Citta' Universitaria — 00100 Roma)

Érkezett: 1986. XII. 19.

INTERFERON

Miksche, M.: *Öst. Apoth. Ztg* 41, (43), 863—869 (1987).

Az utóbbi évtizedekben egyre szélesebb körű az interferonok irodalma. Bizakodások, csalódások után reális kép alakult ki az interferonok terápiás alkalmazásáról. A közlemény jó összefoglalást nyújt a vonatkozó ismeretekről alábbi felépítésben:

1. Az interferon-kutatás történetén belül ismerteti ezek keletkezését, majd a kutatás főbb eredményeit 1957-től kezdve. Részletezi az interferonok nomenklaturáját. Leírja a rekombináns interferon keletkezését az introna példáján keresztül.

2. Az interferon biológiai aktivitásaiból először az antivirális aktivitást tárgyalja. Tulajdonképpen ez az a terület, ahol várhatóan a legszélesebb alkalmazással találkozunk a jövőben is. Az antitumorális aktivitással kapcsolatban ismeretekről hasznos ábrák segítségével nyerhetünk tudomást. Szól a sejtnövekedés gátlásáról, a malignus fenotip sejt differenciálásra való hatásáról, majd az onkogénekkal kapcsolatos effektusokról. Az immunmoduláló aktivitás című fejezet keretében többek között a citotoxikus reakciók stimulációját, az ellanyag termelésre gyakorolt befolyást tárgyalja.

3. Az interferon terápia területéről a következő témákat foglalja össze: farmakokinetika, mellékhatások, immunogenitás. Ismerteti a terápia jelen és jövő lehetőségeit a rosszindulatú daganatok és a virális megbetegedések terén. Rák esetén elsősorban kombinációs- vagy kiegészítő terápiában vannak lehetőségek a citosztatikus-, a sugár-terápia, ill. a sebészi beavatkozás mellett. Virális megbetegedések közül a vírus okozta tumor képződés, herpes simplex és -zoster, hepatitis esetében értékel az eredményeket és itt még további fejlődés várható (133).

Jelinekné Nikolics M.

EAN: EGYSÉGES TERMÉKAZONOSÍTÓ SZÁMOZÁS A GYÓGYSZERTÁRBAN IS

Rogenmoser, E.: *Schweiz. Apoth. Ztg* 125, (16), 448 (1987).

1987. január elsején lépett hatályba Svájcban az a megállapodás, mely szerint az EAN-kódot a jövőben a gyógyszerek és az ún. mellékvalaszték csomagolásán is feltüntetik. Az EAN rövidítése az *Einheitlicharticode-numerung* (egységes termék-kódszámozás)-nak, mely világszerte egységes alapelvek szerint terjed. Ez alkalmas gépi leolvasásra, megnöveli az elektronikus adatfeldolgozás vonzerejét; hiszen tudvalevő, hogy ez az áru-készlet gépi nyilvántartásának fontos része. Mindenütt alkalmazható, a gyógyszerellátás területén nemcsak a közforgalmú patikákban (bármilyen széles mellékvalasztékuk van is), hanem a drogériákban és a kórházi gyógyszerárakban is. Természetesen felöleli a nem gyógyszer jellegű cikkeket is. Lényegében ez az ipar szolgáltatásának fogható fel a szakkereskedelem számára, amely segítséget nyújt abban, hogy ahol eddig is gépi leolvasást alkalmaztak, ott fel kelljen ragasztani az

eddig vonatkozókat. Az EAN-kódot úgy szerkesztették meg, hogy ez a korábbi számjelű kód, amely eddig is kötelező volt, megmarad benne.

(Nálunk a 8/1987. [IX. 24.] AH sz. rendelkezés, mely az egységes termékazonosító kód alkalmazásáról szóló 5/1985. [VII. 20.] AH sz. rendelkezést módosította, többek közt a Gyógyáruértékesítő Vállalatot és a Pest Megyei Gyógyszertári Központot jelölte ki ún. termékinformációs központnak, előbbi a kiszertelt human és animalis gyógyszerek, szerobakteriológiai készítmények, emberi tápszerek, kötszerek, sebvarrófonalak, utóbbi a gyógyászati segédeszközök és galenusi gyógyszerkészítmények körében.) (122)

Kempler

GYÓGYSZERES TERÁPIA TERHESSÉG ALATT

Loch, E. G.: *Pharm. Ztg* 132, 3015 (1987).

Orvosok és gyógyszerészek részére közös továbbképzést rendeztek Trier-ben (NSZK) fenti témakörből. Itt hangzott el Loch dr. előadása.

Bevezetőjében szövegezte a gyógyszerek kumulálódásáról, ami akkor fordul elő, ha a májban történő lebomlás vagy a vese kiválasztási működése akadályozott. Különösen fontos a terhesség alatti gyógyszerrendelés — az anya, ill. a magzat szempontjából. Itt a gyógyszerek egy fejlődésben levő kiválasztási funkcióval találkoznak. A magzatvíz jelentős hatóanyag-raktározó, mely folyamatosan ad le adagokat a magzat részére. Ezt a tevékenységét pedig a gyógyszeradagolás megszünte után is folytatja. A fetális májban ugyan vannak a biotranszformációhoz szükséges, kulcsfontosságú enzimek, de eliminációs képessége nem egyenértékű a normális szervezet májával.

Figyelemmel kell lenni arra, hogy még mindig, sok nyitott kérdés van az emberi teratológiában. Állatkísérletek adatai gyógyszerek embriotoxikus hatására nézve bizonytalanok. Így ezek alapján nem lehet kimondani valamely gyógyszerre, hogy terhesség alatt kockázatmentesen adható. Nemrég egy új készítménynél szerettek ilyen tapasztalatot. Terhességi hányásoknál — melyek csillapítása szükséges — fejlődési rendellenességeket tapasztaltak. Az előadó hangsúlyozta, hogy a terhesség alatt különösen az első harmadban, de továbbra is lehetőleg semmilyen gyógyszert ne rendeljenek. Ezt jól alátámasztotta néhány gyógyszercsoport példáján keresztül.

A terhességhez hasonló kölesönhatások jelentkeznek hormonális fogamzásgátlók és egyidejűleg szedett egyéb gyógyszerek között. Így hashajtók, nyugtatók, altatók, hasmenést okozó antibiotikumok gátolhatják a fogamzásgátló hatást. Más hormonkészítmények (pl. pajzsmirigy vagy mellékvese) vérzési zavarokat okozhatnak. Ezért az orális fogamzásgátlókat csak önmagukban szabad szedni. Két órával előtte vagy utána egyéb gyógyszer nem szedhető.

A tárgykör hazánkban is érdeklődésre számít. A gyógyszerésznek kellő információk anyaggal kell rendelkeznie terhes anyák gyógyszerzedésére vonatkozóan (1).

Dr. Reisner E.